

ADABIYOT O'QITISH METODIKALARI

*Zeboxon Rajabova Jumanazarovna
Sadoqat Shomurotova Maxmudovna
Muxayyo Ernazarova Sodulloyevna
Urganch tumanidagi 9-maktab
Ona tili va adabiyot o'qituvchilari*

Annotatsiya: Bu maqolada didaktika va xususiy metodikalarda dars o'tish usulining haqiqatni asosli taqdim etish va isbotlash, uni mustaqil bilish usullarini ochib berish uchun xizmat qilishi, o'quvchilarning individual bilim faoliyati uchun qo'llanma hisoblashi haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, adabiyot darslarini yanada qiziqarli qilish bo'yicha bir qancha metodlar ma'lumotlar beriladi.

Kirish so'zlar: didaktika, adabiyot, metod, usul, ma'ruza, syujet.

Ta'lim-bu o'qituvchilar va talabalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning maqsadli jarayoni bo'lib, natijada talabalar jamiyat tomonidan to'plangan ijtimoiy tajribalarni o'zlashtiradilar. Boshqacha qilib aytganda, o'rganish — bu yosh avlodga ijtimoiy tajribani jamiyatni yanada saqlab qolish va rivojlantirish uchun etarli miqdorda o'tkazish jarayoni. Shu munosabat bilan shuni aytish kerakki, adabiyotning o'quv predmeti sifatida o'ziga xos xususiyati shundaki, adabiyot san'atning bir turi bo'lib, insoniyatning estetik, axloqiy, falsafiy qadriyatlarini avloddan avlodga saqlaydi, to'playdi va uzatadi. Shuning uchun adabiyotni o'qitish usullari bu jarayonning muhim elementidir, chunki ularsiz tajribani o'tkazish mumkin emas. O'tkazilgan tajribaning o'zi ta'lim mazmunida - dasturlar va darsliklarda aks etadi.

Turli ilmiy fanlardagi usul deganda maqsadlarga erishish usullari tushuniladi. Ushbu g'oyadan kelib chiqqan holda, o'qitish usullarini o'qituvchi va o'quvchilarning o'quv jarayonida birgalikda ishlash usullari sifatida talqin qiladigan o'qituvchilarning aksariyati keladi.

Shunday qilib, usul umumiy ilmiy tushuncha bo'lgani uchun uni o'qitish nazariyasi va amaliyotida qo'llashning muvaffaqiyati uning mazmuni, aniq pedagogik sharoitlarda qo'llanilish tabiati qanchalik to'liq aniqlanishi bilan belgilanadi.

Shunday qilib, ta'lim mazmunini o'zlashtirish ta'limning maqsadi bo'lib, o'qitish usullari bu maqsadga erishish usulidir. Har bir usul o'quv maqsadiga erishishga qaratilgan 11 ta ketma-ket harakatlardan iborat.

O'qitish usullari-bu o'qituvchi va o'quvchilarning ishlash usullari, ularning yordamida bilim, ko'nikma va malakalarni egallashga erishiladi, talabalarning dunyoqarashi shakllanadi va ularning qobiliyatlari rivojlanadi. (Pedagogik entsiklopediya,-M., 196S. - V. 813). O'qitish usullarining boshqa ta'riflari ham

mumkin, masalan, o'qitish usullari - bu o'quvchilarning bilim va amaliy faoliyatini tashkil etadigan, ularning ta'lim mazmunini o'zlashtirishga olib keladigan o'qituvchining ketma-ket harakatlari tizimi.

Shunday qilib, o'quv jarayoni o'qitish usullari tizimini qo'llash orqali amalga oshiriladi va o'qitish usullari ishning uslubiy usullari orqali amalga oshiriladi. O'qitish usullari-bu usulni amaliy faoliyatda amalga oshirish. Har bir o'qitish usuli o'z ish uslublariga ega. Metodist F. I. Buslaev 1844 yilda "usul" va "qabul qilish" tushunchalari o'rtasida farqni amalga oshirdi, qabul qilishda usulni qo'llashning individual shaklini ko'rdi.

Ta'sir qilish maqsadini o'zi belgilagan o'qituvchi muvaffaqiyatga erishishi uchun talaba o'qituvchining maqsadiga mos keladigan maqsadga ega bo'lishi kerak. Shunday qilib, agar o'qituvchi o'z oldiga ba'zi bilimlarni etkazish yoki biron bir mahoratni singdirish vazifasini qo'ygan bo'lsa, u talaba o'z hikoyasini tushunish yoki berilgan mashqlarni bajarish istagi bo'lsa, u maqsadga erishadi.

Shunday qilib, o'quv jarayoni ikki tomonlama: o'qituvchi dars beradi, talaba o'rganadi. O'qituvchi va talabalarning faoliyati o'ziga xos xususiyatlarga, o'z maqsadlariga ega. O'qituvchining maqsadi o'quvchini o'qitish, tarbiyalash, unga bilim berish, ongini, his-tuyg'ular madaniyatini rivojlantirish, axloqiy tushunchalarni shakllantirishdir. Talabalar o'qituvchining maqsadlarining to'liq ahamiyatini bilmasliklari, tarbiya va o'qitishning murakkab jarayonini tushunmasliklari, balki aniq maqsadlarni ko'rishlari mumkin - o'qituvchining topshiriqlarini bajarish. O'qituvchi ko'pincha o'quvchilarga o'z maqsadlarini, ayniqsa tarbiyaviy maqsadlarini aytmaydi. Biroq, akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarda o'qituvchi maktabga qaraganda o'quvchilarga aniq 12 ta o'quv maqsadlarini to'liqroq ochib beradi, ularga nafaqat bilimlarni, balki ushbu bilimlarni mustaqil ravishda egallash ko'nikmalarini ham ongli ravishda o'zlashtirishga o'rgatadi.

Adabiyotni o'qitish usullarining tasnifi adabiyot darslarida o'qituvchi va talabalarning turli xil faoliyati juda ko'p bo'lganligi sababli, didaktika va metodologiyaga oid turli kitoblarda eslatib o'tilgan o'qitish usullari soni juda katta (bir necha o'nlab turli xil nomlar mavjud).

Didaktika va metodologiyalar oldida turli xil usullarni qandaydir tarzda tartibga solish, ularni guruhlariga ajratish vazifasi paydo bo'ldi. Ushbu urinishlardan biri barcha usullarni uch guruhga birlashtirish edi: og'zaki, vizual va amaliy. Ammo ko'plab usullar shu asosda bo'linmaydi. Ularning aksariyati bir vaqtning o'zida so'z, tasvir va amaliyotni yoki ushbu elementlarning ikkitasini talab qiladi. Va nihoyat, ushbu usullarning barchasi talabalar tomonidan amalga oshiriladigan bilim faoliyatini tavsiflamaydi. Shunday qilib, darslik bilan ishlash tayyor tarkibni o'zlashtirishga, mashqlarni bajarishga, usulning bir xil nomi bilan ijodiy ishlashga imkon beradi. Bilimlarni o'zlashtirishning muvaffaqiyati va talabalarning aqliy rivojlanishi kognitiv

faoliyatning xususiyatiga bog'liq. Shuning uchun o'qituvchi ma'lum bir usulni qo'llash natijasida talabalar qanday bilim faoliyati bilan shug'ullanishini oldindan bilishi kerak.

Ba'zi mualliflar usullarni o'qituvchi tomonidan bilimlarni taqdim etish, suhbat va talabalarning mustaqil ishlariga ajratadilar. Ammo bu usullar o'quvchilarning bilim faoliyatini tavsiflamaydi, chunki taqdimot tushuntirish va tasviriy yoki muammoli bo'lishi mumkin, suhbat reproduktiv yoki evristik, reproduktiv yoki ijodiy mustaqil ish bo'lishi mumkin, ularning barchasi o'qituvchi va talabalarning birgalikdagi ishini o'z ichiga oladi. Mustaqil ishda talabalarning roli qanchalik katta bo'lmasin, o'qituvchining faoliyatini boshqarish va nazorat qilish nazarda tutiladi: vazifalarni loyihalash, ularni tabaqalashtirilgan taqdim etish, 13-kursda yoki topshiriq oxirida tuzatish. Shunday qilib, mustaqil ish - bu o'qitish usuli emas, balki faqat tashkilot shakli. O'qitish usullarini o'rganishning tavsiflangan usuli, uning barcha kamchiliklari bilan didaktikada muhim rol o'ynadi. Ushbu rol o'quv jarayonini ko'plab yangi vositalar va shakllar bilan boyitishdan, talabalarning mustaqil ishlarining ulushini oshirishga e'tibor berishdan iborat edi. Bu hukmron "siqilish" ga, maktabni hayotdan ajratishga tabiiy va progressiv reaksiya edi.

Usullarni aniqlash va guruhlashga keyingi yondashuv o'quv jarayonini mantiqiy tahlil qilishga asoslangan. Uning mualliflari induksiya va deduksiya kombinatsiyasiga asoslangan usullarni yaratadilar, ba'zilari ularni taqqoslash, tahlil qilish va sintez qilish, umumlashtirish va tizimlashtirish va boshqalar bilan to'ldiradilar.

Mantiqiy tahlil hissiy bilish, tasavvur, talabalarning mustaqillik darajasining rolini hisobga olmaydi. Bundan tashqari, na induksiya va deduksiya, na tahlil va sintez alohida amalga oshirilmaydi, balki har doim bir-biri bilan birlashtiriladi. Induksiya va deduksiya — bu o'rganish emas, balki mantiq, bilish yoki taqdimotning o'zi usullari. Ular ta'lim mazmuniga kiritilgan, ammo muammoning mantiqiy tomoniga e'tibor berish foydalidir, chunki bu bilim mazmunini tashkil etish usulini tahlil qilishga yordam beradi.

Va nihoyat, o'quvchilarning bilim faoliyati tabiatiga e'tibor bilan ifodalangan usullarni tahlil qilishga yondashuv paydo bo'ldi. Usullar turli manbalarda illyustratsion va tadqiqotga bo'lingan - og'zaki illyustratsion va og'zaki tadqiqot usuli, vizual illyustratsion va vizual tadqiqot va boshqalar. boshqa mualliflarning nomlari boshqacha edi, ammo mohiyati bir xil.

Shunday qilib, ba'zi mualliflar adabiyotni o'qitishning umumiy usullaridan voz kechishni taklif qilishdi. Ular usullarni faqat adabiyotni o'rganishning turli bosqichlari bilan bog'liq holda ko'rib chiqishni taklif qilishdi: biografiyani o'rganish usullari, badiiy asarni tahlil qilish usullari va boshqalar. biroq, har bir bosqichda, o'ziga xos bo'lsa-da, usullar tizimining birligi namoyon bo'lishi aniq, bu adabiyotni o'qitishning yaxlitligi uchun 14 ta eng muhim shartlardan biridir.

O'quvchilar bilan o'qish, hikoyalar va suhbatlarni tashkil qilish, turli xil san'at turlaridan foydalanish, talabalarning bilim va ko'nikmalarini hisobga olish, talabalarning o'quv faoliyatini faollashtirishning turli usullaridan foydalanish asarning janr xususiyatlariga bog'liq bo'ladi.

Har qanday faoliyat ketma-ket, mustaqillik va uning ijodiy bajarilishining o'sib borayotgan bosqichlarida amalga oshiriladi, shuning uchun o'qitish usullari muqarrar ravishda ta'limning bosqichma-bosqich xususiyatini ifodalashi kerak. Adabiyotni o'rganish ham bosqichma-bosqich bo'lib, bilimlarni o'zlashtirish va qo'llash jarayonining ketma-ketligi bilan belgilanadi ushbu ketma-ketlikning bosqichlari quyidagilardan iborat: talabalarni badiiy asarni idrok etishga tayyorlash, uni dastlabki idrok etish, bilim va ko'nikmalarni chuqurlashtirish, ularni ijodiy qo'llash. Ushbu ketma-ketlikka ko'ra, professor ml. Saldiner quyidagi o'qitish usullarini o'rnatadi: propedevtik usul - ishlab chiqarishni idrok etish uchun; aslida o'qish o'qitish usuli sifatida; tushuntirish - qidiruv usuli, o'qitish jarayonida reproduktiv, hissiy va aqliy va nutq faoliyatini boshqarish usuli; qidiruv-tushuntirish usuli, ijodiy faoliyatni yaratish va mustahkamlash usuli, talabalar. (Saldiner M. A., Todorov L. V., Gubina F. I. o'zbek maktabining yuqori sinflarida rus adabiyotini o'qitish metodikasi. T., 1980 yil.- 28-bet).

Ko'rib turganingizdek, o'qitish usullarini tasniflash yondashuvlarida juda ko'p munozaralar mavjud. Shunday qilib, metodist Nikolskiy V. A. yozadi:

"Badiiy adabiyot o'quvchining tasavvuriga, hissiyotiga va uning tushunchalariga ta'sir qilganligi sababli, o'qitish usullari va usullari orasida biz badiiy so'z asarlarini hissiy-majoziy tushunish usullari va usullarini va ushbu asarlarni talqin qilish usullari va usullarini ajratamiz. Ular va boshqalar o'rtasida yaqin bog'liqlik mavjud, shuning uchun ularni farqlash asosan o'zboshimchalik bilan amalga oshiriladi."

O'qituvchi hikoyaga to'liq kompozitsion shakl beradi, ajoyib syujetdan, muhim tarixiy, biografik, ijodiy, adabiy faktlardan va boshqalardan foydalanadi.

Ma'ruza elementlari bilan hikoya barcha sinf o'quvchilari bilan ishlashda qo'llaniladi, ammo o'rta maktablarda va akademik litseylar va kasb-hunar kollejlarida bu yanada murakkablashadi. Ma'ruza elementlari bilan hikoya-bu o'quvchilarga bilimlarni etkazishning juda sig'imli, iqtisodiy uslubiy usuli.

Bu sizga qisqa vaqt ichida hajmli adabiy materialni taqdim etish, badiiy hodisalarni kompozitsion ravishda birlashtirish imkonini beradi.

Adabiyotshunosning jonli nutqini tinglab, o'quvchilar beixtiyor xulosa va umumlashtirish, ijtimoiy va estetik hodisalarni baholashni o'rganadilar. Tarbiyaviy ta'sir shundan iboratki, talabalar diqqatlarini jamlashga, uzoq vaqt davomida ish kayfiyatini saqlashga, hissiy jihatdan ifodalangan fikrlar va his-tuyg'ularga hamdard bo'lishga odatlanishadi.

Adabiyotni o'qitishning ushbu usuli bilan o'qituvchi rag'batlantiruvchi savollar berishga intiladi, ularni muhokama qilishda yangi ma'lumotlarni kiritadi, o'quvchilarni javoblar, baholashlar, umumlashtirishga undaydi va shu bilan faol hamkorlik jarayonida talabalarning bilimlari va estetik tajribasini kengaytiradi. Shunday qilib, fanga katta qiziqish, yuqori darajadagi faollik saqlanib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kachurin M. G. nazariy va adabiy tushunchalarni shakllantirish-kitobda: Z. ya.tomonidan tahrirlangan adabiyotni o'qitish metodikasi.
2. Losev A. F. til modellarining umumiy nazariyasiga kirish / "til-falsafiy fikr tarixi"seriyasi. - M., 2006.
3. Matkurbanov U. yu. maktabdagi adabiyot nazariyasi. - Nukus, 1991.
4. Milliy maktabda tushuntirish adabiy o'qish metodikasi (tahriri K. V. Maltseva va Z. S. Boldkova.)- L., 1978.
5. Adabiyotni o'qitish metodikasi. O. yu. Bogdanova va V..G. Marantsman. - M., 1995.
6. G'oyalar va tasvirlar dunyosida: tarixiy poetika va janrlar nazariyasi.- M., 1983.
7. Maktabda badiiy asarni tahlil qilish muammolari: talabalar uchun ko'rsatmalar.- M., 1996.
8. Snejnevskaya M. A. IV-VI sinflarda adabiyot nazariyasi o'rta maktab, - M., 1978.
9. Maktabda adabiyotni o'qitishni takomillashtirish. Ed.- M., 1986.
10. Timofeev L. I. adabiyot nazariyasi asoslari. - M., 1976.